Bertrana, artista impenitent

Ramon Solsona

ESCRITS DELS BERTRANA, 1

ESCRITS DELS BERTRANA, 1

Bertrana, artista impenitent

Bertrana, artista impenitent

* * *

RAMON SOLSONA

conferència
de la Setmana dels Bertrana,
setembre del 2023

Fundació
Prudenci Bertrana

Edita: Fundació Prudenci Bertrana
Col·laboren: Generalitat de Catalunya, Diputació de Girona,
Ajuntament de Girona, Diputació de Barcelona.
© del text: Ramon Solsona
© d'aquesta edició: Fundació Prudenci Bertrana, juliol 2024
Dipòsit Legal: GI 1192-2024
ISNB 978-84-09-63910-6
Correcció: Dani Vivern
Disseny i maquetació: Marc Vicens
Impressió: Palahí Arts Gràfiques SL

Bertrana personifica les dificultats per viure d'escriure en català

* * *

El Premi Bertrana homenatja cada any la figura d'un dels grans de la literatura catalana. L'acceptació del Premi de Novel·la és –o hauria de ser– un jurament hipocràtic de treball i una estima per la llengua dignes de Prudenci Bertrana. El seu compromís va ser més que un jurament hipocràtic: va ser un vot de castedat lingüística, és a dir, de fidelitat a la llengua, que malauradament anava unit a un vot involuntari de pobresa.
Ho explica molt bé la tercera part de la trilogia *Entre la terra i els núvols.* Se sol dir que és la més fluixa de la ficció autobiogràfica, però jo n'he fet una lectura molt concreta perquè servís d'introit a la Setmana dels Bertrana. Hi he resseguit un tema d'actualitat permanent, que és la dialèctica entre el desig i la realitat en l'afany d'esdevenir un escriptor professional.
Abans d'endinsar-me en *L'impenitent*, unes quantes coses:

1) És indiscutible que Innocenci Aspriu és un alter ego de Prudenci Bertrana, i que el personatge segueix a grans trets la

trajectòria vital de l'autor. Jo n'agafo les situacions i passatges més rellevants sense entrar a fons en les possibles discrepàncies entre la ficció i la realitat, que no són tantes en el fil conductor que m'he traçat.

2) També és cert que la novel·la passa comptes amb persones i col·lectius sense dissimular la rancúnia i mantenint aquell capteniment tan bertranià de fer-se passar per un home rústic, gairebé inculte, d'una simplicitat i una bona fe exagerades. Al llarg de tot el cicle, i encara més a *L'impenitent*, se li veu el llautó del victimisme amb una *captatio benevolentiae* que reforça la seva aurèola de màrtir. Però, alerta: Bertrana no era un cocodril esdentegat. «L'etern ressentit», com el qualificava Jordi Castellanos, es revenjava amb les armes literàries de la ironia, la sàtira i el sarcasme. A *L'impenitent* hi ha, sí, molta tristesa, però també molta mala bava.

3) I encara una altra cosa: sento tan properes algunes situacions que explica Bertrana, que les ratifico amb experiències que he viscut en primera persona. Ves per on, he acabat fent un paral·lelisme entre ell i jo amb una impudícia que no tenia prevista.

Una interpretació esbiaixada de *L'impenitent*

* * *

Ara que l'autoficció està de moda, la trilogia de Bertrana n'és un precedent ric, complex i ple de viaranys entrecreuats entre la realitat i la ficció. Deixo dit, i no ho repetiré, que el primer volum, *L'hereu,* va ser publicat el 1931 i va rebre el prestigiós Premi Crexells. Cal recordar-ho perquè, quan Bertrana escriu *L'impenitent*, ha estat molt més reconegut que allò que ell mateix explica. És la cara i la creu d'un personatge que tenia un vessant amable i un altre d'esquerp que es complau a extremar per adornar-se amb la imatge d'un artista incomprès.

Entrem ara a la novel·la més novel·la del cicle. *L'hereu* i *El vagabund* són narracions erràtiques, que van i venen, fan meandres descriptius de l'entorn i s'entortolliguen amb la psicologia dubitativa d'Innocenci Aspriu. *L'impenitent*, que és el tercer i últim volum de les memòries en clau de ficció i que inicialment s'havia de titular *El troglodita*, és, en canvi, més lineal, amb un camí narratiu ben clar que va de cap a cap. De bell principi se'ns recorda un fet transcendent que ja s'ha explicat a *El* vagabund: que als trenta-nou anys Innocenci Aspriu va decidir que es dedicaria a la literatura.

Primera coincidència entre ell i jo: jo també vaig publicar la meva primera novel·la als trenta-nou anys. Quan els escriptors de la meva generació –sobretot poetes– feia temps que bregaven en el panorama de les lletres catalanes, jo era un novençà desconegut.

A *L'impenitent*, Bertrana reflexiona sobre la seva trajectòria i es pregunta:

> «Què en pensen, d'ell, els seus lectors? Quin crèdit mereix, actualment, en la fira intel·lectual de casa nostra? Ell no ha pas treballat per fer-se admirar, ni per ramassar llorers, ni per donar motiu a un arquitecte de construir un monument estrafolari. Aspriu desitja saber, i d'una vegada, si el seguir la seva vocació, a costa de penes i sacrificis, els intel·ligents ho consideren un heroisme o una rucada».

El dubte entre l'heroisme i la rucada plana fins al final de la diguem-ne novel·la. La «vocació, a costa de penes i sacrificis» n'és el moll de l'os. Just al final de tot, al final de l'últim paràgraf, Innocenci Aspriu expressa així el seu examen consciència: «S'ha preguntat també si, en cas de tornar a començar la seva vida, podria sostreure's a l'impuls, a l'obsessió, a l'encís que l'ha convertida en un calvari».

De moment ho tallo aquí. Deixo en suspens el fragment perquè després del «sondeig profund, minuciós i desesperat

de la seva ànima» arriba a una conclusió inapel·lable que dona sentit a tot el llibre i, per extensió, a tota la vida d'Innocenci Aspriu.

Si llegim *L'impenitent* com a successió d'esdeveniments que condueixen al balanç definitiu, entendrem que tota la novel·la és un gran *flashback* de la vida d'Innocenci Aspriu. Aprofitem que és un recurs típic del llenguatge cinematogràfic per imaginar-nos Prudenci Bertrana acabant d'enllestir la trilogia autobiogràfica. I, quan es pregunta si la seva vida ha tingut sentit o no, el veiem amb la ploma estilogràfica suspesa mentre medita la resposta. És a dir, mentre rememora la seva entrebancosa vida d'escriptor, que és el tema central de *L'impenitent*.

L'arquitectura narrativa del cine ens ajuda a entendre el plantejament de la novel·la, perquè, encara que la vida d'Innocenci Aspriu és ben prosaica, s'explica d'acord amb les pautes dramàtiques de l'heroi tradicional des del teatre grec fins al cine dels nostres dies: aconseguirà la noia casar-se amb aquell xicot tan atractiu que no li fa mai cas? Aconseguirà l'investigador desxifrar els missatges críptics d'una civilització antiga? La caravana d'irlandesos que travessa el *Far West* trobarà finalment la vall paradisíaca que busca delerosament per establir-s'hi? De manera anàloga, aconseguiran Prudenci Bertrana i el seu *alter ego* fer-se un lloc en l'incert panorama

de la literatura catalana? O, més senzill encara: aconseguirà viure d'escriure? Sabrem finalment què compta més en l'inventari de la seva vida, si l'heroisme o la rucada? En la preceptiva clàssica no és tan important assolir l'objectiu com la manera de superar les dificultats cada vegada més adverses, i tan feixugues que el triomf de l'heroi sembla impossible.

Qualificar Bertrana d'heroi té un doble sentit. D'una banda, perquè l'hem situat al centre de la fabulació clàssica i, d'una altra, perquè, com saben molt bé els bertranòfils, els seus herois són els bosquerols, els carboners, els peladors de suro, els llenyataires, gent de vida austera i cor senzill que la seva ploma poderosa dota d'una ètica i una èpica tan idealitzades que són un model de vida autèntica no corrompuda per la civilització. Recordem les belles paraules de Bertrana als Jocs Florals de 1936: «Deixeu-me creure que amb la meva prosa he consolat algun trist, que he redimit algun captiu, que he humitejat alguns ulls, que he fet somniar alguna ànima senzilla, que he tret de la foscor ésser humils, amb grandesa d'herois». Ell mateix se sent un ésser humil amb grandesa d'heroi. També a Barcelona. Aspriu, que es defineix com a «manobre de la ploma», s'arrenglera amb els de baix, i els seus iguals són «els qui treballen amb llum artificial en ple dia; els que es refresquen amb el mateix aire tebi i viciat que respiren, remogut per un ventilador». Recordem que la segona part de la trilogia –*El vagabund*– inicialment s'havia de dir *El proletari intel·lectual.*

Com diu Xavier Pla, Bertrana va anar bastint el seu personatge al llarg de tota la vida, i va anar construint la seva biografia com una novel·la fins a fixar-la en lletres de motlle. La trilogia té un aire d'últimes voluntats, com si Bertrana ens digués: vull que em recordeu així. Del primer al tercer volum, Aspriu passa d'hereu a heroi, dos atributs que li venen balders, perquè no va ser un hereu autèntic i perquè va ser l'heroi d'una èpica més aviat grisa. Però la modèstia del personatge no resta grandesa a l'ambiciós desig de convertir-se en un escriptor professional. Com tots els herois clàssics, manté una lluita aferrissada contra el destí, personalitzat en un antagonista temible.

L'enemic no és un sistema literari, econòmic i social que desdenya els autors i els esclavitza; l'enemic no és l'opulenta burgesia catalana ni ho és l'agitació social; l'enemic no són les modes; l'enemic no és la displicent civilitat mediterrània amb què el noucentisme menysté els novel·listes del tombant de segle. No. L'enemic acèrrim és Barcelona.

Només d'arribar a la ciutat, Innocenci Aspriu sent l'amenaça. La ciutat li parla amb altivesa –«d'on surts, escriptoret?»– i cadascuna de les desgràcies que jalonen la vida del

protagonista té al darrere la mà obscura de Barcelona. I quan dic desgràcies, em refereixo a les tragèdies reals que van viure els Bertrana-Salazar. A Barcelona se'ls van morir tres dels quatre fills, d'entre quinze i vint-i-un anys. Només va sobreviure Aurora, la filla gran, que es va emancipar aviat i va fer carrera musical i literària. A *L'impenitent*, aquestes morts estan una mica dissimulades, però tot el llibre supura rancúnia pel malefici de la capital. Barcelona és a la vegada l'enemic i el *locus terribilis* on se succeeixen episodis que fan de la carrera literària d'Innocenci Aspriu una cursa d'obstacles que sembla que no té fi.

Recordem que hem deixat en suspens la continuació de la pregunta que es fa Innocenci Aspriu. Cito textualment: «Si, en cas de tornar a començar la seva vida, podria sostreure's a l'impuls, a l'obsessió, a l'encís que l'ha convertida en un calvari».

Un calvari és un reguitzell de penalitats, una cadena d'afliccions que recorden els sofriments de Jesucrist al llarg d'un viacrucis que el cristianisme distribueix en catorze estacions. El calvari d'Innocenci Aspriu en té moltes, d'estacions, i es pot interpretar com un avís a navegants molt actual: artistes del segle XXI, si voleu triomfar sobre les adversitats, preneu nota de les que va haver d'afrontar Innocenci Aspriu, perquè podeu ensopegar avui amb les mateixes de fa cent anys.

La paraula *calvari* no és casual. El 1933 Bertrana va pronunciar una conferència que duia justament aquest títol: «El calvari de l'escriptor». Parlava de les dificultats de l'ofici amb un punt de partida ben explícit: «L'escriptor professional a Catalunya gairebé no existeix. Els que existeixen han d'apuntalar-se en el teatre o en el periodisme, els dos braços de la creu on, probablement, restaran clavats». Sabia de què parlava perquè ell mateix es va apuntalar en el periodisme i el teatre. Vint anys abans, ja es queixava, en un article de 1913, que els escriptors no podien guanyar-se la vida escrivint novel·les en català.

Havent fugit de l'ambient resclosit de Girona, la primera estació del calvari barceloní d'Innocenci Aspriu és fer-se càrrec de la direcció de *La Barrabomba* i *El Fanalet,* setmanaris que no dissimulen gaire el nom real de *L'Esquella de la Torratxa* i *La Campana de Gràcia*, dues revistes satíriques que van fer forrolla en el primer terç del segle XX. Aquí he de fer unes puntualitzacions. Bertrana no sap portar una revista. És un director ful –com ja ho havia estat a Girona–, al servei d'uns interessos que no són els seus. Però ha de fer bullir l'olla, com diem col·loquialment, i se'n surt com pot. També s'ha de tenir molt en compte que, quan es parla del Prudenci Bertrana periodista, no s'ha de prendre aquesta paraula en el

sentit actual. *Periodista* era la persona que escrivia en un diari i prou, una ocupació ben diferent del *repòrter*, el nom amb què es coneixia el periodista dels nostres dies.

La realitat de Barcelona no és la que s'esperava el flamant director de *La Barrabomba* i *El Fanalet*. El lloc de treball és un soterrani perquè, tal com diu el narrador, «de redacció pròpiament dita, no en tenien». I també diu que, a Innocenci Aspriu, «el cor li ha anat davallant fins als peus».

Entaforat en un soterrani i amb l'ànima als peus, comença la relació entre l'escriptor i Pau Garcia, nom fictici d'Antoni López, amo de les publicacions i amo també d'Aspriu, a qui té subjugat amb un sou escàs. Ben aviat coneixem el tarannà d'un amo despòtic:

> «Pau Garcia publicava els dibuixos com un favor especial "per acreditar una firma". Però la ingratitud humana disposava que en lloc d'agraïment topés amb exigències. Els dibuixants volien cobrar! N'hi havia per indignar-se».

Això de publicar els dibuixos com un favor «per acreditar una firma» és d'una actualitat rabiosa. Artistes plàstics, músics, actors i tota mena de creadors topen avui amb la mateixa cantarella: no et pago perquè ja faig prou publicant-te o deixant-te actuar. Et facilito l'aparador perquè et donis a conèixer. Què més vols? El problema és que els escriptors, els dibuixants,

els ballarins i els cantants tenen la barra de voler menjar cada dia i voler viure sota un sostre. Alguns han d'alimentar una família tan nombrosa com la dona i els quatre fills d'Innocenci Aspriu. Llegeixo:

> «Aspriu cercà, durant algunes setmanes, una feina o algun càrrec que li permetés fer-se un sou complementari del no gens fabulós que li donava Pau Garcia. (...). Per mòdica que fos la quantitat destinada a retribuir Pepeta [la dispesera], un cop sostreta de les cent vint-i-cinc pessetes mensuals que cobrava de l'editor, li restava una misèria».

Ben pocs escriptors catalans del segle XX han pogut viure de la literatura. Aquest és un problema recurrent anterior i posterior. Prudenci Bertrana mateix va ser professor de dibuix de l'Escola del Bosc de Barcelona fins que es va jubilar. Als anys de la República, gràcies a l'amplíssima difusió del català, els escriptors, i sobretot les escriptores, van tenir més possibilitats de professionalitzar-se. Però això va durar poc. Als anys seixanta va esclatar la polèmica dels «escriptors de diumenge a la tarda», segons l'expressió encunyada per Josep Pla. Llevat de l'irreductible Manuel de Pedrolo, l'única manera de viure de la literatura era treballar en feines més o menys afins, com el periodisme i la traducció, o escriure també en castellà, com el mateix Josep Pla, Baltasar Porcel o Terenci

Moix, que van ser escriptors *full time* mentre d'altres –Calders, Carbó, Capmany o el primer Espinàs– vivien de feines totalment alienes a la literatura.

Jo també he fet algunes feines succedànies. Durant dos o tres anys vaig traduir informes econòmics mensuals per a una entitat financera. No m'agradava gens, i em donava a tots els diables cada cap de setmana que havia de conviure amb la inflació subjacent, els mercats de futurs, els costos marginals, els derivats financers i els coeficients de variació de les taxes anuals. Des d'aleshores li tinc tírria, a l'economia, com una qüestió personal.

Com en el cas de Bertrana, quan tens fills, la família va per davant de la literatura. I he d'afegir que vaig traspassar la traducció dels informes econòmics a un company escriptor que, sense entusiasme però amb necessitat, va comptar durant molt de temps amb aquest complement econòmic. Això sí, es cobrava puntualment cada informe mensual. També els números extraordinaris, no com li passava al pobre Innocenci Aspriu, que es nega a col·laborar en un número extra del *Fanalet* perquè «la col·laboració en l'almanac de Nadal mai no ha estat pagada ni agraïda».

L'almanac era una mena d'honor que el llibreter concedia als seus subalterns.

«–Nois, ja penseu en l'extraordinari de Nadal? (...) feu-me el favor d'eixorivir-vos una mica. (...) Sembla com si treballéssiu de franc o com si us pagués amb moneda falsa. (...) Voldria que penséssiu que em jugo els meus diners en una obra digna i patriòtica, i que vosaltres no us ho miréssiu com si me'ls jugués al set i mig.

Li va respondre un gran silenci. (...) Aspriu sentia impulsos de deixar la feina, d'aixecar-se, escopir la cara d'aquell home i passar la porta per no tornar mai més».

Però Aspriu no se'n va. No pot. La seva filla Angelina està molt malalta. Té la diftèria:

«Angelina empitjorava. Era o no era d'absoluta necessitat cridar un metge? Un metge bo es fa dir senyor. Amb què el pagarem? Per cridar-ne un de dolent, més val no posar-s'hi».

Les angoixes no obsten perquè Innocenci Aspriu hagi de lliurar puntualment articles humorístics i de burla, tal com escau a *La Barrabomba* i *El Fanalet*. L'amo de les revistes no està per sentimentalismes i el narrador ho deixa ben clar: «Pau Garcia no li perdonava pas que tingués una filla malalta (com tampoc perdonava a Bru [un company de redacció que en realitat és un segon *alter ego* de Bertrana] que se li hagués mort un fill)». Fins que un dia l'amo crida l'escriptor al seu despatx:

«—He pensat de modificar els nostres pactes. Escolteu-me: vós em fareu la crònica setmanal del *Fanalet*, que, segons sembla, és allò que us ve més de grat, i deixareu de fer tot allò que us pesa. Així podreu dedicar-vos a les vostres especials cabòries i aficions i no perjudicareu a ningú. Per l'insignificant treball que us encarrego, us donaré, a fi de mes, setanta-cinc pessetes. Encara hi sortireu guanyant, compteu-ho com vulgueu».

Mestre Bertrana, que habiteu a l'Olimp de les Glòries Catalanes, no us penséssiu pas que aquestes coses són de l'any de la Quica. Un segle després, el canvi unilateral de les condicions del contracte continua essent el pa de cada dia. Això, si és que n'hi ha, de contracte. Jo mateix he fet feines importants sense contracte i ni tan sols haver acordat el preu perquè barrejar la creació amb els diners és lleig. T'ofereixen feines interessants i ni una paraula de diners fins que tu punxes el globus de color rosa preguntant per una cosa tan vulgar com les virolles. Si parlem dels mitjans, els escriptors hi solen col·laborar encara avui sense contracte, de manera que poden prescindir de tu d'un dia per l'altre.

Després d'uns anys fent col·laboracions a Catalunya Ràdio, un dia em van oferir un contracte per a tota una temporada. Al·leluia!, vaig pensar, però va resultar que era un contracte

lleoní pel qual es reservaven tots els drets, inclosa la reproducció i comercialització del material que jo elaborava. Quan tu, indefens escriptoret solitari, plantes cara als serveis jurídics d'una gran empresa, ets sents tal com ets: un no-ningú.

Innocenci Aspriu anava sempre escanyat de diners. Hi ha un moment en què es confessa a mitges. Diu:

«Ell mateix s'enganyava: quan es creia treballar per plaure a l'editor i al públic, treballava exclusivament per al seu goig personal. Mai no havia donat un sol cop de ploma que no anés dedicat a satisfer les pròpies exigències. No s'havia venut a Pau Garcia. Continuava independent. Potser no era un humorista ni un sarcàstic; era un desplaçat que es queixava amb verinosa acidesa».

Que «continuava independent» i «que no s'havia venut a Pau Garcia» és una falòrnia com una casa de pagès. I tant, que s'havia venut! Qui paga mana. L'escriptor, esclavitzat per una feina cada vegada més odiosa i més mal pagada, no podia trencar les cadenes pel principi elemental de *primum vivere*. Això d'esclavitzat ho diu ell mateix:

«Què podia ja esperar d'Aspriu la bona i honesta literatura, si era esclau del diner de Pau Garcia, el comerciant ben conegut per la seva consciència ampla i pel seu puny estret, editor de dues publicacions demagogues, anticlericals, cí-

niques i escandaloses, mena de publicacions que no poden deixar-se sobre els mobles d'una casa decent per por que no les trobin i les llegeixin les noies i els menors d'edat?».

Qui té el cul llogat no seu quan vol. I qui té la ploma llogada l'ha de posar al servei d'allò que li manen, però Innocenci Aspriu conservava intacta l'eina essencial del narrador i del poeta: la mirada. Glòria Granell recalca la força de la mirada bertraniana quan diu: «Tant en pintura com en literatura, allò que el fa singular és la mirada: observa la realitat amb goig i atenció, filtra les emocions que genera i ho converteix en obra d'art».

En la lectura esbiaixada que faig de *L'impenitent*, trobo passatges altament reveladors de com Prudenci Bertrana, camuflat en Innocenci Aspriu, escruta el món. Parla sempre de la realitat com a font de la seva literatura. Novel·les, contes, narracions curtes i un munt d'articles pouaven els assumptes, els personatges i les sensacions en el feréstec paisatge natural que trepitjava quan sortia a caçar i en el bigarrat paisatge humà de Girona, de Barcelona o de qualsevol lloc, perquè ho escanejava tot amb uns ulls d'escriptor a qui no se li escapa res, com un rapinyaire voraç de la vida dels altres. Són molts els passatges en què Aspriu observa amb ulls de narrador. Com aquest:

«Aspriu percaçava, en els carrers de la ciutat, i també en aquells interiors on li era permès d'entaforar-se, temes per a les seves cròniques, mateix que havia caçat en boscos i erms feram que pagués el tret».

En diversos moments l'agudesa de la seva mirada delata el prosista vigorós, com quan busca pis de lloguer per portar la dona i els fills a Barcelona. La majoria de cases que visita són depriments.

«Oh, déus, quines tràgiques sensacions no li pervenien de resseguir aquells estatges desmantellats i malolents! Molt sovint s'oblidava del propòsit que l'havia dut allí. Desapareixia el pare de família, fred i previsor, que cerca estatge, era substituït per l'observador sentimental, pel filòsof pessimista i pel sociòleg amargat; que, fet i fet, una mica de tot això tenia Innocenci».

Ha dit ben clar que «desapareixia el pare de família», perquè tot allò que veia posava l'escriptor a barrinar. Aspriu mira, observa, reelabora mentalment tot allò que copsa quan se'n va a estirar les cames fins al port, quan passeja amb la seva filla Angelina per Barcelona. Per anar a la impremta de les revistes passa sempre pel carrer Nou de la Rambla –aleshores Conde del Asalto–, al cor del Barri Xino. Hi dedica unes pàgines brillants. Els passatges en què descriu l'ambient prostibulari

del carrer Nou «amb la fermentació de baix erotisme que empudega aquell sector de la ciutat» recorden l'atmosfera libidinosa de *Josafat*. Aspriu camina entre prostitutes i pinxos amb els ulls ben oberts perquè, com diu ell mateix, «admirava el pintoresc moviment d'aquell carrer». I diu explícitament que «estudiava els aires i la indumentària dels transeünts que li venien de cara».

El novel·lista de raça ho engoleix tot i, encara que tingui d'altres obligacions que no li permetin dedicar-se a la literatura, emmagatzema tot allò que capta la seva retina. Estudiar la gent que ve de cara i absorbir els ambients és una manera silenciosa d'escriure encara que sigui d'una manera diferida. Més tard o més d'hora sortiran a la llum les sensacions arxivades i reelaborades per la imaginació. Aquest és, a parer meu, un missatge profund de la novel·la. A través de *L'impenitent,* Bertrana exhorta els col·legues a no defallir quan les circumstàncies coarten la creació; a preservar i alimentar la mirada pròpia, que és el segell distintiu de cada autor. Val la pena recordar un dels seus *Impromptus*, el que du per títol «Viatgeu en tercera». Bertrana compara la gent polida i encarcarada dels vagons de primera i de segona amb la barrija-barreja de la tercera classe.

«La vida hi bull, dintre del vagó (...) A cada instant copseu

una experiència i un argument». I conclou amb aquesta reflexió adreçada als «joves novel·listes»: «Cent quilòmetres recorreguts en tercera els farien més profit que cent hores d'Ateneu».

Innocenci Aspriu acaba partint peres amb Pau Garcia i peregrina per diverses publicacions, «obligat, com els borinots, a volar de flor en flor».

Mestre Bertrana, jo també he anat de flor en flor i puc afirmar que m'han pres el pèl directors de tots el diaris catalans. No tots els directors, però sí de tots els diaris. Et diuen que estaran encantats de tenir-te com a col·laborador i que ja t'avisaran. Un director em va passejar per la redacció per presentar-me els periodistes de la casa com si jo fos un fitxatge estrella... i encara estic esperant que em digui alguna cosa. Potser és culpa meva no per no haver insistit, recordant les promeses que m'havien fet. Però, potser per orgull, potser per vergonya i també perquè no passava l'angúnia de la necessitat, m'he estalviat el paper del pidolaire patètic.

Quan sembla que Innocenci Aspriu ha trobat una nova col·locació, la revista cau en fallida, però, mentre malda per assolir l'estabilitat econòmica, Aspriu es deleix per publicar un llibre que entra i surt del calaix com en una muntanya russa d'esperances i oportunitats fallides. És l'original d'*Els herois*,

el conjunt de proses que aconseguirà editar el 1920. La victòria forma part del missatge: companys de gremi, no deixeu d'escriure, no defalliu, tingueu confiança en vosaltres mateixos i veureu recompensats els esforços quan tindreu el llibre a les mans.

Ens aturem aquí un moment per seguir Innocenci Aspriu en la seva ànsia de professionalització. He triat un dels fragments que fan referència al paper de la burgesia impulsora de la Renaixença i de nous projectes editorials en català. Amb un sarcasme àcid, marca de la casa, Bertrana planteja una mena de xantatge emocional segons el qual l'escriptor contribueix gratuïtament a l'enaltiment de Catalunya amb un noble sentit patriòtic que està renyit amb la remuneració econòmica. Diu Inocenci Aspriu:

> «Els enlluernava l'exemple d'un gran patrici [es refereix a Francesc Matheu] (...) que sostenia una revista catalana amb tot luxe i un magnànim desinterès material sols comprensible en un esperit eixamorat d'un pur romanticisme patriòtic. (...) Aquest brau cavaller pagava tot el personal de la impremta i l'administració, els gravadors, el gerent, els mossos i el propietari dels baixos on tenia domiciliada la revista sense haver pensat mai, ni somniant, a pagar els originals. Preguntar quant valia el treball d'un col·laborador, o allargar-li els diners atenint-se a allò que és d'ús i costum, no era una acció prou correcta al seu entendre. Podia ferir la dignitat d'una persona que estava disposada a vanar-se d'haver-li estat admès un present, una ofrena a la pàtria comuna».

Per donar suport a la llengua amenaçada, per la fragilitat de la indústria editorial catalana, pel voluntarisme de la resistència, per la consideració de l'art com a bé suprem immaterial, la dicotomia entre treballar de franc embolicat amb la senyera i la professionalització ha arribat fins als nostres dies. Com a editor de Quaderns Crema, Jaume Vallcorba no suportava que demanessin als autors de la casa col·laboracions desinteressades en revistes o llibres col·lectius. Deia el mateix que Bertrana: oi que pagueu el paper? Oi que pagueu la impremta? Sembla mentida amb quina alegria et demanen articles: poca cosa, sis o set pàgines, deu com a màxim. Deu pàgines? Reina Santa! Sabeu quanta estona estic per omplir una sola pàgina? Per coses com aquesta em sento tan concernit per *L'impenitent*.

Innocenci Aspriu troba acollença en una editorial de nova creació i no estalvia dards enverinats contra un escriptor jove que és la seva antítesi. Encara que a la novel·la no es diu el nom, aquest escriptor jove és Josep Carner. El contrast entre el prosista que presumia de *bàrbar* i el poeta sublim, elegant com un

lord anglès, està resumit en unes poques línies que no contraposen els credos literaris sinó la implícita diferència de sou entre l'un i l'altre a la manera d'una reivindicació sindical.

No oblidem que Prudenci Bertrana era un l'escriptor impenitent i impertinent quan esmolava la vena satírica.

> «Per una porta mig oberta, podia observar un jove que, amb un llibre a la mà, dictava a una mecanògrafa. Era el director de l'Editorial, un conegut i eminent poeta, de bona presència, tibat, caravermell i llavi irònic. L'atrapava traduint, és a dir, acumulant sobre el sou no petit d'ell el jornal no massa gros que podia haver guanyat un altre. Aquest poeta cada dia es veia obligat a inventar un nou pseudònim per a signar les moltes traduccions que els seus coneixements lingüístics li permetien dictar a raig».

Quan aconsegueix que li publiquin el llibre de relats troba que «tractant-se d'un recull de proses, l'Editorial no podia oferir-li més que quatre-centes pessetes pels drets de la primera edició. "I bé, quin remei!", pensà Innocenci».

Continuem ensopegant avui amb els mateixos prejudicis literaris i comercials de fa cent anys. Qui no s'ha trobat mai davant d'un editor que arrufa al nas quan li proposen de publicar un conjunt de contes, relats o narracions curtes?

Jo he tingut molta més sort que Prudenci Bertrana. Sempre

m'he sentit ben valorat i em satisfà tenir lectors fidels que em segueixen. Vaig publicant sense problemes. És ara que soc gran i que em sento en meu millor moment de saó, ara que tinc més temps que mai per escriure i que se m'acumulen els projectes, justament ara he anat a parar al sac dels escriptors que en diuen sèniors. Em sento flotar en uns llimbs neutres, asèptics, difuminat en una boira que fa quasi invisibles les autores i els autors d'una certa edat. És un estereotip que ara es coneix com edatisme. Som uns residus del segle XX, uns iogurts literaris a punt de caducar. Em sento un *desplaçat*, com diu d'ell mateix Innocenci Aspriu, però, en lloc de prendre-m'ho a la tremenda, m'estimo més acollir-me al vessant burleta de Bertrana i pensar que he caigut de l'escambell perquè no soc jove, no soc dona i no soc trans.

Em salto, per no allargar-me, la relació d'Innocenci Aspriu amb el teatre. D'una banda, aconsegueix estrenar una obra al teatre Romea i, d'una altra, durant una bona temporada escriu crítiques de les estrenes del teatre català. En tots dos casos confessa un cert allunyament i no s'està de fer un retrat àcid del món de l'escena. En parla sempre com un gat escaldat. «El teatre proporciona guanys, però a costa de transigir en una pila de coses», diu en el mateix article en què considera el periodisme com un «ofici abassegador» que «per al poeta i

l'escriptor imaginatiu té una horrible semblança amb el purgatori».

Em salto també l'anàlisi del recurs estilístic amb què l'escriptor es desdobla per donar entenent les seves lluites internes. És genial la dialèctica d'alguns passatges entre Innocenci –més innocent– i Aspriu –més aspre–, que no és un contrast entre el personatge de ficció i el real, sinó la metàfora de l'esqueixament interior. Un esqueixament perpetu.

Torno a *L'impenitent*. Bertrana no deixa el protagonista malvivint amb sous de misèria ni rodant d'una redacció a una altra com qui demana almoina. No, de mica en mica Inocenci Aspriu adquireix estabilitat i reconeixement. Amb sobresalts, esclar, com els sous endarrerits d'empreses que pagaven tard i malament. Només un exemple:

> «L'administrador del diari, en veure que [Aspriu] es prenia la molèstia de reclamar-li la mesada puntualment, feia el posat d'un home molt sorprès. (...)»

Aquest cas em recorda el dia que vaig trobar-me a Barcelona un escriptor gironí que venia a consultar l'hemeroteca municipal per recomptar els articles que havia escrit en un diari i que no havia cobrat. N'hi devien una pila.

Després de tanta peripècia professional i familiar, el lector ja no esperava trobar-se aquesta frase: «Aspriu pogué respirar

la inefable aroma de l'èxit. Amb rara unanimitat, la crítica i també el púbic convingueren que havia escrit un bon llibre». Aquest tomb en la carrera del protagonista permet endinsar-se en l'altra cara de l'ofici. Abans ja s'havia quedat ben descansat escarnint els mons del teatre, de les revistes i els diaris, de les editorials, de les tertúlies literàries. Ara se les heu amb la crítica i els comentaris de la seva obra. No s'expressa amb l'agror de quan la ballava magra, però tampoc no es mossega la llengua. Diu:

> «Dels crítics, no se'n pot pas queixar. L'han enlairat prou perquè ell, poc acostumat a caminar per les altures, experimenti un començament de vertigen. Alguns, en parlar del seu llibre, han fet al·lusió, a guisa de preàmbul, a uns quants anys de mutisme, a la lentitud a donar noves obres, al llarg silenci interromput i al fruit madur del seu talent que devia al públic i que el públic esperava, la qual cosa li produí l'efecte de velats retrets a mandres i negligències criminals, pròpies d'escriptors un poc baliga-balagues, que no miren per a ells ni per a la pàtria. I, no obstant, quines privacions, quins defalliments, quins episodis de la seva tragèdia familiar no havien emplenat aquells anys de mutisme, aquella lentitud a produir, aquell llarg silenci, aquella espera del públic! Entretant, la moda literària –la durada de la qual no

és pas més llarga que la vida mitjana d'un gos–, havia donat, almenys, un parell de tombs».

Això de la lentitud i els anys de mutisme té molta castanya. Què més hauria volgut Prudenci Bertrana que poder escriure a cor què vols! Però les circumstàncies el constrenyien a guanyar-se la vida precàriament i a anar endarrerint la literatura de creació contra la seva voluntat. Domènec Guansé, que era un gran admirador de Bertrana, escriu en un article de 1926 unes afirmacions que no degueren fer ni mica de gràcia a l'escriptor de Tordera.

«Potser no treballa gaire, però somnia molt. Al través del fum de la seva pipa cremada i rosegada –estre màgic i venerable que no abandona mai– imagina arguments d'obres que no podran mai ésser publicades ni estrenades».

No em consta que Bertrana hagués intentat escanyar Domènec Guansé, però, de motius, no li'n faltaven. Potser és que estava tan acostumat a sentir-ne de tots colors, que ja no li venia d'aquí. Com les etiquetes que li adjudiquen alegrement:

«Aspriu ha hagut d'escoltar veus dissonants que l'atacaven de garneu. Retreien l'estil fotogràfic, el naturalisme repugnant, la vella ploma d'oca, o bé, en lloc de parlar concretament d'ell, parlaven de Stendhal i de Flaubert "després de les novel·les dels quals, comptades proses narratives pagaven la molèstia de passar-hi els ulls"».

Quanta raó tenia Bertrana! Si hi ha algun novel·lista en aquesta sala, que expliqui quantes vegades han parlat d'un llibre seu en relació amb un altre. Quantes vegades invoquen llibres de ves a saber qui perquè no han llegit el teu! Quantes vegades et pregunten per un títol que desconeixes del tot o d'un autor de moda, com si estiguessis obligat a tenir una opinió formada de tothom que escriu, i fins i tot a emetre dictàmens! Quantes vegades expliquen un llibre teu amb tanta inèpcia que no t'hi reconeixes! Quantes falses observacions i pífies monumentals s'escolen en entrevistes, articles i ressenyes d'una obra teva! Quantes entrevistes són plats rescalfats d'entrevistes anteriors perquè es copien, més ben dit, es calquen, les unes a les altres? Quantes vegades t'has posat les mans al cap pel titular d'una crítica, una entrevista o una roda de premsa! Quantes vegades s'atreveixen a dir que la història hauria d'anar cap aquí o cap allà perquè ells, qui sigui, l'hauriien escrit d'una altra manera!

Que tothom hi diu la seva sense engaltar ja li passava a un Innocenci Aspriu, inequívocament identificat amb Bertrana, quan diu:

«Aspriu demés trobava puerils certes remarques que li dedicaven. Un li atribuïa aficions botàniques; un altre, pro-

pòsits d'enriquir la llengua catalana; aqueix deia que era un formidable lector de llibres d'Història Natural, i aquell que volia donar lliçons d'agricultura i cinegètica».

Ens acostem al final de la trilogia. Els temps difícils han quedat enrere i Innocenci Aspriu es fa gran amb una certa beatitud:

«Fa un quart de segle que Aspriu camina pel senderó, ni planer ni florit de les lletres. Quan ell recorda i medita com ha estat d'àcida i trasbalsada la seva existència, es fa creus que hagi pogut suportar-la (...) S'havia trobat vell sense adonar-se'n, i desitjava passar comptes. Havia triomfat? Havia estat vençut? Ho ignora».

En el moment de fer balanç, recuperem aquella frase final del llibre que hem deixat en suspens. La frase era:

«S'ha preguntat també si, en cas de tornar a començar la seva vida, podria sostreure's a l'impuls, a l'obsessió, a l'encís que l'ha convertida en un calvari. (...)»

Del calvari ja n'hem parlat prou, però hem passat de llarg de la paraula *obsessió*. Encara que a Innocenci Aspriu li fos impossible escriure en llibertat, ja hem vist que anava pel món amb els ulls ben oberts, com qui pren apunts. Les percepcions atiaven la imaginació, que és el primer ressort de la creació artística. Bertrana exemplifica molt bé l'engranatge entre la

mirada i el pensament, entre l'estímul exterior i el bull-bull interior que anomenem obsessió. És una mena de malaltia que pot convertir-se en un malviure si es queda a dins rosegant i rosegant com un corc. Que l'obsessió no descansa, ho diu ell mateix:

«Algun matí es llevava ple de suggerències (l'inconscient havia treballat de ferm durant la nit), es delejava per anar al seu despatx i prendre la ploma i calcar imatges, frases, períodes sencers que li semblaven vibrants i expressius, elaborats en la mitja hora –ben coneguda dels escriptors–, de romandre, després de desvetllar-se, estenallat al llit amb les mans sota el clatell i els ulls clavats en qualsevol taca del sostre.

Acabem ja l'última frase de la novel·la, quan l'alter ego de Bertrana es pregunta «si, en cas de tornar a començar la seva vida, podria sostreure's a l'impuls, a l'obsessió» –insisteixo en la paraula *obsessió*–, «a l'obsessió, a l'encís que l'ha convertida en un calvari». I segueix:

«Ha fet un sondeig profund, minuciós i desesperat de la seva ànima; i, amb horror, l'ha trobada impenitent».

Diu Glòria Granell que l'objectiu final és redimir-se, que «la reflexió sobre l'art i el paper de l'artista, proletari explotat moralment i materialment, és la base del Bertrana escriptor

des dels inicis i tanca l'últim llibre que escriu». Sí, el conjunt de la trilogia es pot entendre com una redempció, una manera de justificar una carrera literària àrdua però sòlida. Ara bé, una cosa és la redempció davant de la societat, i una altra el balanç íntim, i en aquest cas, en lloc de redempció potser parlaríem del concepte contrari: d'una condemna. Glòria Granell escriu a la introducció de la trilogia editada per Edicions de la Ela Geminada: «Malgrat aquestes dificultats, Aspriu –Bertrana– no ha sabut dedicar-se a altra cosa i es culpa de les desgràcies personals que ha patit per no haver escollit un ofici més solvent». Subratllo la frase *es culpa de les desgràcies*. Aspriu s'acusa obertament quan, després del «sondeig profund, minuciós i desesperat de la seva ànima», s'autosentencia sense pietat tot declarant-se *impenitent*.

Impenitent és qui persevera en el pecat. Quin? El d'obstinar-se en la creació artística sabent del cert que comporta una vida de penalitats. Semblava que la lluita per convertir-se en un escriptor professional de prestigi havia tingut un final feliç. Però no. El recompte que fa Aspriu és d'una altra mena. Es mira al mirall de la consciència i reconeix «amb horror» –aquesta és l'expressió que fa servir–, que és un artista impenitent, és a dir, que no es penedeix dels seus pecats; que, si tornés a néixer, acceptaria passar pel mateix calvari d'angúnies econòmiques,

d'esclavatges i d'humiliacions; d'anar d'Herodes a Pilat picant a la porta de revistes; d'atreure les ires de persones satiritzades per ell; d'incomprensions i menyspreus; de remordiments per arrossegar la família a una vida d'estretors...

L'artista autèntic és un impenitent contumaç. Bertrana es declara un pecador sense remei empès tota la vida per un irrefrenable *desig de pecar*, per dir-ho amb una picada d'ullet que els bertranòfils hauran copsat de seguida. El desenllaç del *flashback* no és, doncs, ni l'èxit social ni la glòria literària, ni l'heroisme ni la rucada, sinó el fracàs personal de la impenitència, una idea exagerada per l'autoflagel·lació bertraniana que té un punt de falsa modèstia per presumir de creador torrencial, titànic, com si el dominés un doll creatiu que no pot aturar. S'acull altra vegada al victimisme crònic, però, amb un canvi sobtat de vent, es fa passar per víctima d'ell mateix.

Però sí que hi ha redempció. Li arriba *in extremis*, a les ultimíssimes línies de tota la trilogia. Després de declarar-se *impenitent* «amb horror», hi ha un punt i seguit que separa la culpa del perdó. Innocenci Aspriu té al davant les fotografies de les dues filles que s'han mort en el transcurs de la novel·la [en realitat van ser dues noies i un noi] i de sobte sembla que es miren el pare amb compassió. Les últimes paraules del llibre són exactament aquestes, inspirades en els retrats de les filles:

«Però avui els ulls d'Anna Maria i d'Angelina s'han endolcit. Llur esguard és el de sempre. Ve del lluny, trist i amorós, suavitzat, altrament, per un lleu matís de clemència».

El pecador impenitent acaba així l'últim llibre que va escriure. Però no ens enganyem: les filles no fan res. Són mortes i ben mortes, impàvides en la immobilitat d'unes fotografies. És Prudenci Bertrana qui es pren la llicència poètica de vivificar les seves mirades perquè transmetin la clemència que necessita. El perdó de les filles és, doncs, el bàlsam final, el consol d'una vida turmentada pels infortunis i pel sentiment de culpa. D'aquesta manera, amb la mateixa facilitat amb què Bertrana s'autoflagella, ell mateix s'autoconcedeix una pietosa indulgència.

Aquesta és la meva lectura de *L'impenitent*, una autobiografia novel·lada que va més enllà de passar comptes amb la gent del seu temps. De fet, amb qui passa comptes Innocenci Aspriu és amb Prudenci Bertrana, i acaba despullant-lo del tot per mostrar-lo com un pecador empedreït. La recapitulació de les seves malaventures i dels seus petits èxits té un aire de martirologi, certament, però també constitueix un missatge diàfan que arriba fins avui: l'artista només arriba a la plenitud a base de sacrificis, perseverança i una fe cega en ell mateix. Que la professionalització sigui una quimera no és excusa per no intentar excel·lir cada dia.

Final: el mestratge

* * *

Un cop resseguides les peripècies de la parella de fet Aspriu / Bertrana i de veure-hi alguns paral·lelismes amb la situació actual dels escriptors, cal dir que, com en totes les obres de Prudenci Bertrana, llegir *L'impenitent* és experimentar el goig de la literatura de cinc estrelles. No puc acabar sense ponderar el seu mestratge. La multiplicitat de recursos narratius i retòrics dona per a una conferència més llarga que aquesta, però no patiu, que ho deixaré en quatre apunts mal comptats.

Bertrana és un artista del llenguatge que esculpeix més que pinta. De la mateixa manera que en una escultura de marbre les marques dels cops de mall i de l'escarpra són les empremtes del geni, la seva prosa exuberant revela el nervi d'un dels forjadors més grans de l'idioma, un mestre en l'art de cisellar la prosa amb la força de la tramuntana i la bellesa d'una joia.

Bertrana és molt més que l'autor de *Josafat*, molt més que un caçador enamorat de la naturalesa, molt més que un gironí conspicu. És també un gran creador de personatges, un gran

contista, un articulista perspicaç, i un aspecte que no se sol tenir en compte: Bertrana és, a pesar seu, un escriptor barceloní que observa, que passeja, que viu el batec de la ciutat i el retrata als seus articles amb pinzellades literàries a estones severes i a estones molt divertides. Perquè Bertrana –cal recordar-ho– té un vessant humorístic que pot arribar a ser càustic però també amable com una simple entremaliadura.

A *L'impenitent*, el Bertrana més madur desplega tots els seus recursos. Si tingués pou temps llegiria un fragment del capítol XIV de la segona part de *L'impenitent* que és una exhibició de facultats creatives. És el moment en què Innocenci Aspriu, «amb el gest humil i púdic del sacerdot que obre un sagrari, estirà el calaix on guardava el manuscrit tan de temps oblidat». Es refereix a l'original, encara a mig escriure, del llibre *Els herois*. Explica així l'instant sublim, llargament desitjat:

> «Reprengué amb il·lusió l'obra abandonada; oblidà en quin planeta vivia, quins deures i obligacions pesaven damunt d'ell, quina cosa eren els diners, la societat i la família».

En el moment que els seus *herois* tornen a la vida, «els cincs sentits ajuden Aspriu a la miraculosa reconstrucció del suara heroic». A partir d'aquí glossa l'aportació dels cincs sentits, un per un i per aquest ordre: la vista, l'oïda, el gust, l'olfacte i el tacte.

Recomano la lectura atenta d'aquest passatge antològic. Només té l'inconvenient que repeteixo sempre que parlo de Prudenci Bertrana: que em treu les ganes d'escriure. És tan bo, que una veu interior em diu: deixa-ho córrer, no li arribaràs mai ni a la sola de les sabates. Tot i així continuo escrivint perquè no ho puc evitar. Jo també soc impenitent.

Fundació
Prudenci Bertrana